

Hikmet Yurdu, Yıl: 6, C: 6, Sayı: 11, Ocak – Haziran 2013/1, ss. 433-450

İzmirli İsmail Hakkı'nın Sebilü'r-Reşad Mecmuasında Ribe'l-Fazl Ve Ribe'n-Nesie Üzerine Yazdığı İki Makale

İzmirli İsmail Hakkı

Sadeleştiren: Yrd. Doç. Dr. Ali Duman

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ali.duman@inonu.edu.tr

Özet:

Bu çalışma İzmirli İsmail Hakkı'nın Sebilü'r-Reşad mecmuasında yayınlanan "Ribe'l-Fazl ve Ribe'n-Nesie" adlı makalesi ile, bu makalesindeki görüşlere gelen bir reddiye üzerine kaleme aldığı "Ribe'l-Fazl Ve Ribe'n-Nesie Hakkındaki Makale Muterizine Cevap" adıyla yazdığı makalenin sadeleştirmesidir.

Anahtar Kelimeler: İzmirli İsmail Hakkı, Ribe'l-Fazl, Ribe'n-Nesie, Riba, Sebilü'r-Reşad

Abstract:

This study contain two articles which has been published on Journal of Sebil Al-Reshad the name of "Rebi'l-Fazl ve Ribe'n-Nesi" and ""Ribe'l-Fazl Ve Ribe'n-Nesie Hakkındaki Makale Muterizine Cevap". We try to simplification these articles.

Key Words: İzmirli İsmail Hakkı, Ribe'l-Fazl, Ribe'n-Nesie, Riba, Sebil Al-Reshad

Giriş

İzmirli İsmail Hakkı (1946), son dönem Osmanlı alimlerinin önde gelenlerinden biri olarak, Fıkıh ve Usul alanında oldukça fazla ve önemli çalışmaları olan büyük bir alimdir¹. Hiç şüphesiz Fıkıh ve usulle ilgili olarak yaptığı çalışmaların başında İlm-i Hilaf² ile 1330 tarihinde yayınlanmış, fıkıh usulü terimlerinin açıklandığı Usul-i Fıkh kitapları gelir. İzmirli'nin bu iki eseri incelendiği zaman, geçmişte Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Mecmualarında makale şeklinde yayınlamış olduğu yazılarından yararlanılarak hazırlandığı görülür. Bu nedenle İzmirli'nin Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad

¹ İzmirli İsmail Hakkının hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Celalettin İzmirli, "İzmirli İsmail Hakkı, Hayatı, Eserleri, Dinî ve Felsefî İlimlerdeki Mevkii, Jübilesi ve Vefatı", *İİHS*, 24-25 Kasım 1995, Ank., 1996, 241; İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, İst., 1987; Hizmetli, Sabri, *İsmail Hakkı İzmirli*, Ank., 1996; Ali Birinci, "İzmirli İsmail Hakkı" mad., *DİA*, XXIII.530-531; Bayram Ali Çetinkaya, *İzmirli İsmail Hakkı Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İst., 2000; Ali Duman, "İzmirli İsmail Hakkı, Hayatı, Eserleri ve Fıkıh", *Bilimname*, XIV, 2008/1, 59-78.

² İzmirli'nin İlm-i Hilaf adlı eseri tarafımızdan İhtilaflar Bilimi adıyla sadeleştirilip, dipnotlar eklenerek 2004 yılında yayınlanmıştır. İzmirli İsmail Hakkı, *İlm-i Hilaf (İhtilaflar Bilimi)*, Sad. Ali Duman, Malatya, 2004.

Mecmualarında yayınladığı usul ve fıkha ilişkin yazılar oldukça önem arz eder. Bu cümleden olarak biz de daha önceki çalışmalarımızda İzmirli'nin: "İcma, Kıyas ve İstihsan'ın Esasları"³; "Tesettür Meselesinin Çözüm Yolları"⁴; "İctimaî Usûl-ı Fıkha İhtiyac Var mıdır?"⁵ adlı makalelerini sadeleştirerek yayınlamıştık. Bu çalışmamızda da İzmirli'nin, riba konusuyla ilgili olarak kendisine yöneltilen bir soruya istinaden kaleme aldığı "Ribe'l-Fazl ve Ribe'n-Nesie" adlı yazısını ile bu yazıya gelen itirazı ve İzmirli'nin bu itiraza verdiği cevapları içeren iki yazısını sadeleştirdik.

"Ribe'l-Fazl ve Ribe'n-Nesie" makalesinde İzmirli, kısaca her iki riba türünü tanıttıktan sonra, her iki ribanın haram oluş gerekçelerini delilleriyle birlikte zikretmektedir. Yazarın riba konusuyla ilgili çeşitli tartışmalara girmemesi, yazının kısa olmasına neden olmuştur. İzmirli'nin riba ile ilgili bu tartışmalardan uzak durmasının, yazıyı sadece bilgilendirme amacıyla kaleme aldığı izlenimine yol açtığı söylenebilir. Öte yandan bu yazının yayınlandığı Sebülü'r-Reşad Mecmuası 275. sayıdan 11 sayı sonra "Ribe'l-Fazl Ve Ribe'n-Nesie Hakkındaki Makale Muterizine Cevap" adıyla 286-287. sayılarda bir yazı daha kaleme almıştır. Bu ikinci yazısında "Ribe'l-Fazl ve Ribe'n-Nesie" adlı makalesine dair kendisine yöneltilen bir itirazı tamamen nakleden İzmirli, Riba ile ilgili tartışmalara elinden geldiğince cevap vermiştir.

İzmirli ile onun riba ile ilgili bazı görüşlerine itiraz bir şahıs arasında bir tür tartışma niteliği taşıyan bu yazılar, esasen ribâ'nın, bu yazıların yazıldığı dönemde tartışmalara konu olmaya devam ettiğini göstermesi açısından olduğu kadar, riba ve türleriyle ilgili tarih boyunca meydana gelen tartışmaları ve delilleri göstermesi açısından da önemlidir. Bilhassa günümüzde kredi faizi şeklinde daima toplumun gündeminde olmaya devam eden faizle ilgili irtibatından dolayı da bu yazılar büyük değer taşımaktadır.

Her iki yazının birbirini tamamlayıcı niteliğini göz önünde tutarak biz de her iki makaleyi birlikte sadeleştirerek yayınlamanın daha doğru olacağını düşündük. Bundan dolayı bu çalışmamızda her iki yazıyı birlikte sadeleştirdik. Sadeleştirmede mümkün olduğu kadar yazarın üslubuna sadık kalmaya gayret ettik. Ancak anlaşılması güç gö-

³ İzmirli, "İcma, Kıyas ve İstihsan'ın Esasları" Sad. Ali Duman, Hikmet Yurdu, Yıl:1, S.1, Ocak-2008, 149-160.

⁴ İzmirli, "Tesettür Meselesinin Çözüm Yolları", Sad. Ali Duman, Hikmet Yurdu, Yıl: 1, S.2, Temmuz-Aralık 2008, 167-176.

⁵ İzmirli, "İctimaî Usûl-ı Fıkha İhtiyac Var mıdır?", Sad. Ali Duman, **Hikmet Yurdu**, Yıl: 2, S.3 (Ocak-Haziran 2009), ss. 399 – 412.

zûken kimi yerlerde, metni anlaşılabilir kılmak için çeşitli ekleme ya da çıkarmalarda da bulunmaktan kaçınmadık.

Sadeleştirilmiş Metin

İlk Yazı

FIKH VE FETEVA: RİBE'L-FAZL VE RİBE'N-NESİE*

Soru:

Biri Rîbe'n-Nesîe; diğeri riba fi'z-ziyâde adıyla iki tür olup şeriatta asıl haram kılınan riba fi'z-ziyâde türü olduğu ve rîbe'n-nesie'ye ise ya fakih sahabilerden veya meşhur imamlardan biri tarafından cevaz verildiğini duymuştum. Buna dair fıkıh kitaplarında bir şey var mıdır? E. Naki`

Cevap:

İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye'nin İ'lâmu'l-Muvakki`n'inde belirttiğine göre riba iki kısımdır: Açık (celi), gizli (hafi). Açık olan riba büyük zarar verdiği için haram olandır. Gizli olan ise ribaya vesile olduğundan dolayı haram olandır. Açık olan riba kasten, gizli olan riba vesile olduğu için haramdır. Açık olan riba rîbe'n-nesie, gizli olan riba rîbe'l-fazl (riba fi'z-ziyade)dir.

Rîbe'n-nesie cahiliye döneminde meşhur ve bilinen, borcu (deyn) erteleyerek ödenecek bedeli arttırmaktan ibaret olan ribadır. Rîbe'n-nesie her durumda sürenin bitiminden sonra süre tanınması (te'hîr) sebebiyle olur. Eğer böylece borç üzerine tekrar arttırma gerçekleşirse o zaman "rîbe'l-muzâ`afe / kat kat arttırılmış riba" olur.

Rîbe'n-nesie'nin şekli budur: cahiliye döneminde bir kimsenin diğer bir kimse-den vadeye bağlı / müeccel olarak mesela 1000 dirhem alacağı olurdu; sürenin bitiminde borçlu (medyun), borcu olan parayı temin edemezse alacaklı (dayin) "ya hakkımı ver veya malımı artır, ben de süreyi uzatayım" derdi. Hem mal arttırılır, hem de süre uzatılırdı. İkinci kez verilmiş sürenin bitiminde, borçlu yine borcunu ödeyemezse, yine aynı şekilde yapılır, mal arttırılıp, süre uzatılırdı. Bu şekilde borç iki katına ulaşırdı. Borçlu ödeyemediği her süre uzatımı sonunda mal arttırılarak, süre uzatılır ve böylece aslında

* Bu yazı, Rumi 5 Kanun-ı Evvel 1329 tarihli Sebülü'r-Reşad mecmuasının Cilt: 11, Aded: 275: ss. 231'de yayınlanmıştır.

1000 dirhem olan borç, katlanarak 10.000 dirheme ulaşırdı. Alacaklı (dayın) kat kat artırılmış ribayı alırdı. Merhametli ve Hikmet Sahibi olan Şari borçluyu (medyun) son derece zarara sokan ve cahiliyye dönemi insanları arasında yaygın olarak bilinen bu ribayı haram kılmıştır. Ribe'n-nesie Kur'an-ı Kerim ile sabittir.

Ribe'l-Fazl: Akit esnasında (meclis) şart kılınan malda fazlalık talebidir. Süreye bağlı borçlardaki (deyn-i müeccel) ilk fazlalık süreyi ertelemek için bile olsa ribe'l-fazldır. Buna "Ribe'n-nakd" da derler.

Ribe'l-fazl sedd-i zerâyi` / kötülüklerin önünü tıkamak için haram kılınmıştır. Ribe'l-fazl hadislerle sabitdir:

“الذهب بالذهب و الفضة بالفضة و البر بلب و الشعير بالشعير و التمر بالتمر و الملح بالملح مثلا بمثل سواء بسواء يدا بيد فاذا اختلف هذه الاصناف فبيعوا كيف اذا كان يدا بيد”

“Altın altın ile, gümüş gümüş ile, buğday buğday ile, arpa arpa ile, hurma hurma ile, tuz tuz ile, misli misline eşit olarak (alınır satılır).” Bu hadisi Buhari dışındaki Kütüb-i Sitte yazarlarının tamamı rivayet etmişlerdir..

“لا تبيعوا الذهب بالذهب الا بسواء” -

“Eşit olmadıkça altını altına satmayın”. Buhari rivayet etmiştir.

“لا تبيعوا الدينار بالدينار” -

“Dinar ile dinarı satmayın”. Tahavi rivayet etmiştir.

Ribe'l-fazlın haramlığı (hürmeti) katî değildir, ribe'n-nesienin haramlığı katîdir. Ribe'l-fazlda ihtilaf vardır, ribe'n-nesiede ihtilaf yoktur.

Cahiliye dönemindeki ribe'l-muzaafe hiç şüphesiz ve icma ile haramdır.

İbnü'l-Kayyim'ın İ'lamu'l-Muvakki`inde belirttiğine göre İmam Ahmed b. Hanbel'e: -Asla şüphe olunmayan riba hangisidir? Diye sorulmuş; İmam Ahmed şu cevabı vermiştir:

- Bir adamın borcu olur, ona alacaklı: “Ya borcunu öde veya malı artır” der, borçlu borcunu ödemezse, alacaklı malı artırır, bu sebeple de süreyi uzatır.

Ribe'l-fazl / Fazlalık ribası, haramlığı katî olmayan ribadır. Üsame ve İbn Abbas gibi sahabilere ve bunlara tabi olan Mekke fakihlerine göre caizdir:

“انما الرباء فى النسبة”

“Riba ancak nesiede / zamana bağlı alış-verişlerde / borcu ertelemede olur”- Müslim ve Tahavi rivayet etmiştir.

“لا رباء الا فى النسئة”

“Nesiden başka riba yoktur” – Buhari rivayet etmiştir.

İbnü'l-Kayyim'in belirttiğine göre kasten haram kılınanlar zaruret halinde, kötülüğün önünü tıkmak / sedd-i zera'i için haram kılınanlar ihtiyaç zamanında mübah kılınır.

İşte şeriatla asıl haram kılınan ribe'z-ziyade değil, ribe'n-nesiedir. Bazı fakihler tarafından cevaz verilen riba fi'n-nesie (borcu erteleme ribası) değildir, belki fazlalık ribasıdır (riba fi'z-ziyade).

İkinci Yazı

RİBE'L-FAZL VE RİBE'N-NESİE HAKKINDAKİ MAKALE MUTERİ-ZİNE CEVAP*

I

Sebilü'r-Reşad gazetesinin 5 Kanun-ı Evvel sene 1329 ve 170 adedli ve 131. Sayfasında vaki Ribe'l-Fazl'ın tecvizi hakkında İ. H. İmzasıyla verilen fetvaya dair:

Adı geçen yazarın Ribe'l-Fazl'ın caiz olmasına göstermiş olduğu delilleri tahkik etmeden sathi bir bakış açısı sergilediği bütün Tefsir, Hadis ve Fıkıh kitaplarının ifade (mantuk) anlamlarından (mefhum) anlaşılmalıdır. Şöyle ki Tefsir kitaplarından Celaleyn haşiyesinde Fütühat-ı İlhiyya sahibi Şeyh Süleyman Cemel Hazretleri “الذين يأكلون الربوا” “Riba yiyenler...”⁶ ayetinden “Riba üçtür: Ribe'l-Fazl, Ribe'l-Yed ve Ribe'n-Nesie” ve Hatib Tefsirinde aynı meseleden başka “و لا تأكلوا الربوا اضعافا مضاعفة” “Kat kat artırılmış olarak ribayı yemeyin”⁷ ayetinin tefsirinde “Burada riba yasağı vaki olan hadiseye tahsis kılınırsa da kat kat artırılmış olmasa da riba haramdır hatta riba mut-

* Bu makale Sebilü'r-Reşad Gazetesinin 5 Kanun-ı Evvel Sene 1329 Tarih ve 175 adedli ve 131. sayfasında yayınlanan “Ribae'l-Fazl'ın Tecvizi Hakkında İ. H. İmzasıyla Verilen Fetevâyâ Reddiye olarak yazılan bir mektubu ve İzmirli İsmail Hakkı'nın ona verdiği cevabı içeren bir yazıdır. Yazı SEBİLÜ'R-REŞAD, C: 11, ADED: 286, SS. 411-414 ile SEBİLÜ'R-REŞAD, CİLT: 12, ADED: 287, SS. 2-4 sayfaları arasında iki bölüm halinde yayınlanmıştır. Biz sadeleştirmede bu yazının ilk kısmını –I- ikinci kısmını da –II- olarak numaralayarak her iki yazının ayrı nüshalarda yayınlandığına işaret ettik.

⁶ Bakara, 2/275.

⁷ Al-i İmran, 3/130

lak olarak büyük günahlardandır” demektedir. Fıkıh kitaplarından Tenvirü’l-Ebsar ribayı tarif ederken: “fazl” ifadesini kullanır. Dürrü’l-Muhtar’ı şerh eden de “hükmi olduğu taktirde nesie’ye girer” buyurmuş ve asıl haram kılma riba fi’z-ziyade’de olup, riba fi’n-nesie ona tabi tutulmuştur. Dürrü’l-Muhtar Haşiyesi Reddü’l-Muhtar “Yazarın sözünden anlaşılan / ortaya çıkan ribe’l-fazldır. Çünkü riba mutlak olarak kullanıldığında ribe’l-fazl anlaşılır” der. Dört mezhepte muteber kabul edilen ve güvenilen İbn Hacer Mekki hazretleri Zevacir kitabında “Riba üçtür: Riba’l-Fazl, Ribe’l-yed ve Ribe’n-nesie. Mütevellî buna dördüncü olarak Ribe’l-Farz’ı ekler. Bu dört türün hepsi, yukarıda zikredilen ayet ve hadislerin nassı üzerine icma ile haramdır” buyurmuş. Nice İslâmî kitaplar bu genellemede bulunarak ve ribe’z-ziyadeyi zikretmekte öne alarak asıl itibariyle haram kabul etmişlerdir. Ribe’l-Fazl’ın haramlığına dair dinleyenlerin kulaklarını dolduracak kadar, Buhari ve Müslim’in getirmiş oldukları sahih hadislerden başka yazar İ. H. Efendinin gazetede diğer beş sahih hadis kitabının tahrir ettiği “... الذهب بالذهب و... الفضة بالفضة” hadisi; Buhari’nin tahrir eylediği “لا تتبعوا الذهب بالذهب الا بسواء” ve Tahavi’nin tahrir eylediği: “لا تتبعوا الدينار بالدينار” hadislerini naklettikten sonra “ribe’l-Fazl’ın haramlığı kati değildir” demesi ilginçtir. Zira “و ما ينطق عن الهوى”⁸ hükmü gereğince bunca hadislerle haramlığı sabit olan bir mesele nasıl kati olamaz? Galiba zannına göre kati olmadığını Buhari’nin tahrir ettiği “لا ربا الا فى النسئة” ve Müslim’in “انما الرباء فى النسئة” hadislerinden anlamıştır. Bu iki hadis kalbi hasr veya ferdi hasr olduğu için zahiren riba’nın sadece nesie’de haram olduğuna işaret etmekteyse de yazar ilk olarak riba fi’z-ziyade’nin haramlığı hakkındaki hadislerle bu iki hadis arasında olan çelişkiyi ne yaptı? Bir mesele çelişik delillerle çözülebilir mi? İkinci olarak bu iki hadisin zahiriyle amel etmek caiz olup olmadığını iyice tahkik etmeden nasıl yayınlamaya cesaret etti. Zira yazar efendi İbn Abbs ve Üsame hazretlerine nispet ettiği “لا ربا الا فى النسئة” ve “انما الرباء فى النسئة” hadislerinin ravisi yalnız Üsame hazretleri olup İbn Abbas hazretleri ondan almıştır. Bir zaman İbn Abbas o hadisin zahiriyle fetva vermiş ise de sonra Ebu Said el-Hudri hazretlerinin bir gün İbn Abbas hazretlerinden: Ya İbn Abbas sen riba fi’z-ziyadeye fetva verirmişsin bunu hazret-i peygamberden işittin veya Kitabullah’ta gördün mü? diye sorduğu zaman. Cevap olarak: Haşa ne peygamberden işittim, ne de Kitabullah’ta gördüm. Yalnız bana Üsame hazretleri Peygamber (SAS)’in “لا ربا الا فى النسئة” buyurduğunu işittiğini söylemiş. Ebu Said el-Hudri hazretleri: Ben Hazret-i Peygamberden “الدينار بالدينار و الدرهم بالدرهم مثلا بمثل من زاد او ازداد فقد اربى” hadisini işittim dediği zaman İbn Abbas önceki görüşünden tevbe ederek bundan sonra

⁸ Necm, 53/3.

riba fi'z-ziyade'yi şiddetle yasaklamış olduğunu; bu zikredilen “لا ربا إلا فى النسية” ve “انما الربا فى النسية” hadislerinin zahiriyle icmaen caiz olmadığını ve iki hadisin sadece farklı cinsler hakkında varid olduğunu; Buhari Şerhi Kastallani ve Kadı Zekeriyya ve Müslim Şerhi Nevevi hazretlerinin açıkladıkları ve dört mezhepten bütün akıl sahibi yüce imamların kesin naslarla mutlak ribanın haramlığı hususunda ittifak ettiklerini inceleyip, araştırmayarak yazar efendi kendine yeni bir müçtehit seviyesini verir gibi kendi mezhebinin muhalifi Hanbeli mezhebinden İbnü'l-Kayyim'in örümceğin evinden daha zayıf olan görüşüyle din büyük günahlarından olan İslâm toplumunu tahrib eden ribanın önemli bir kısmını mübahlığına hükmederek Müslüman memleketlere gazeteler kanalıyla yayınlamak yayılmasına ve kabul edilmesine çalışması düşünülemeyecek derecede büyük bir cür'et eseri olduğu akıl sahipleri tarafından açıkça bilinmektedir. Zira Müslim hazretlerinin Muhammed b. es-Sabbah, Züheyrü b. Harb, Osman b. Şeybe ve Cabir hazretlerinden tahric ettiği “ لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم أكل الربا و مأكله و ” ve Hatib Şirbini hazretlerinin rivayet ettiği “ لعن الله أكل الربا و مؤكله و ” hadisleri de bilinmektedir. Asrımızın alimleri vaktiyle ulu müçtehitler ve yüce fakihler tarafından içtihat ve tedvin olunan ve şu an fıkıh kitaplarıyla sadece amel etmeye memur olup ayetler ve hadislerden yeniden şer'i hüküm istinbatına yetkileri yoktur. “رحم الله امرا عرف قدره و لم يتعد طوره” “Allah o kimseye merhamet etsin ki kaderini bilir fakat tavrini düzeltmez” hadis-i şerifine uymalıyız ve iddiamı ispatlayacak burhan ve deliller pek çok ise de ilim sahipleri tarafından bilindiği için “Hidayete tabi olanlara selam olsun” sözüyle yetinerek ve bu cevap sayfamın İslâm dinine haris ve Peygamberimizin şeriatı çerçevesinde olduğu açık olan gazetelerinin bir tarafında katılmasını rica ederim.

Erciş Kazasından Muhammed Necmeddin

Cevap:

Bu reddiyenin yazarı, acizlerinin güya ribe'l-fazl'ın caiz olması hakkında irad eylediğim delilleri incelemeyen ve sathi bir nazarla ele alınmış buluyor!

Bunu ispat etmek için Celaleyn şarihi Süleyman Cemel'den ve diğerlerinden ribe'l-fazl'ın haramlığını naklediyor; ribe'l-fazl hakkındaki beyan ettiğim hadisleri açıkladıktan sonra ribe'l-fazl'ın haramlığı kesin / kati değildir dememi garip karşılıyor; “ و ما ”⁹ ayetinin hükmüne göre bunca hadislerle haramlığı sabit olan bir mese-

⁹ Necm, 53/3.

le nasıl kati olmaz, Galiba zannına göre kati olmadığını Buhari'nin tahrir ettiği " لا رباء الا فى النسيئة" ve Müslim'in "انما الرباء فى النسيئة" hadislerinden anlamıştır" diyor.

Sonra "Bir mesele çelişik delillerle çözülebilir mi? İkinci olarak bu iki hadisin zahiriyile amel etmek caiz olup olmadığını iyice tahkik etmeden nasıl yayınlamaya cesaret etti." Sözünü ekliyor; " لا رباء الا فى النسيئة" hadisi hakkında Kastallani, Kadı Zekeriya ve Nevevi'den görüşler naklediyor.

Daha sonra kendime yeni bir müçtehit süsü verdiğimi ve kendi mezhebimin hilafına olarak Hanbeli mezhebinden İbnü'l-Kayyim'in örümceğin evinden bile zayıf görüşüyle büyük günahlardan olan ve İslâm dinini tahrib eden ribanın önemli bir kısmının mbah olduğuna hükmederek İslâm beldelerine / memleketlerine gazeteler vasıtasıyla yayınlayıp, yaydığımı ve kabul edilmesi için çalıştığımı beyan ediyor; bu durumun çizilmesi mümkün olmayan azim büyük bir cür'et olduğunu söylüyor. Delil makamında "لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم أكل الربا و مؤكله و كاتبه و شاهده" "Resulullah riba yiyene, yedirene, yazana ve şahitlerine lanet etti" hadis-i şerifini yazıyor.

Sonuçta "Asrımızın alimleri vaktiyle ulu müçtehitler ve yüce fakihler tarafından içtihat ve tedvin olunan ve şu an fıkıh kitaplarıyla sadece amel etmeye memur olup ayetler ve hadislerden yeniden şer'i hüküm istinbatına yetkileri yoktur. " رحم الله امرا " "عرف قدره و لم يتعد طوره" hadis-i şerifine uymalıyız ve iddiamı ispatlayacak burhan ve deliller pek çok ise de ilim sahipleri tarafından bilindiği için "Hidayete tabi olanlara selam olsun" sözüyle yetinirim" diyor.

1- Reddiye sahibinin şu sözü acizlerini hayrete düşürdü; sözümü nasıl yanlış anladığını gördüm. Sebilü'r-Reşad'ın 275 numaralı nüshası gözden geçirilsin. " النظرة الاولى نظرة الحمقى " "İlk bakış ahmak bakışıdır" sözü gereğince ilk bakışla değil, ince bir bakışla bakılsın. Görülür ki bir zat ribe'l-fazl ile ribe'n-nesie hakkında bir soru yöneltiyor. Acizleri bu iki riba arasında bir fark bulunduğunu, şeriatta asıl haram kılınan ribe'n-nesie olduğunu, ribe'n-nesie sırf kasten zarar olduğu için haram olduğunu, ribe'l-fazl harama vesile olduğundan dolayı haram kılındığını, gizli riba olduğunu, ribe'l-fazl bazı imamların caiz gördüğünü, ribe'l-fazlın haramlığı katî olmayan riba olduğunu açıkladım. Maksadım ribe'l-fazla cevaz vermek değil, aralarında bir fark bulunduğunu ortaya koymaktı. Meşhur muhakkık İbnü'l-Kayyim'dan aralarındaki farkı da naklettim. Buradan nasıl oluyor da benin ribe'l-fazla cevaz vermiş olduğum sonucu çıkar? Neresi sathi bir yaklaşımdır? Neresi derinlemesine incelemeden yazılmıştır?

Reddiye sahibi yanlış anlıyor. Anlayışına göre Süleyman Cemel'den, Tenvirü'l-Ebsar'dan ve saireden gereksiz yere nakillerde bulunuyor.

2- Hadisleri beyan ettikten sonra katî değildir denemez imiş! Yahu! Katînin anlamını bilmiyorsunuz. Katî: "inkar eden kafirlikle suçlanamaz / münkeri ikfar olunamaz" demektir. Rıbe'l-fazlın haram olduğunu inkar eden kafirlikle suçlanabilir mi? Rıbe'l-fazlın caiz olduğunu söyleyen fakihler toplululuğu vardır. Nitekim Tabîînden Ata, Tavus, Cabir b. Zeyd, Said b. Cübeyr, İkrime rıbe'l-fazlı caiz görüyorlar. Rıbe'l-fazlın caiz olduğu görüşünde olanlar şöyle akıl yürütüyorlar: Rıba fazlalıktan ibarettir, her rıba haram değildir, belki "وحرم الربوا" "Rıbayı haram kıldı"¹⁰ ayeti gereğince ancak toplumda bilinen ve rıba denilen özel akit haramdır. Bu ise sadece rıbe'n-nesiedir. Ve "وحرم الربوا" ayetinin hitap alanı rıbe'n-nesieye mahsustur. "أحل الله البيع" "Alış-veriş helal kıldı"¹¹ ayetinin hitap alanında rıbe'l-fazl dahildir. Ayetin "وحرم الربوا" kısmı rıbe'l-fazl'ı kapsamaz. Artık rıbe'l-fazlı asıl üzerine oturtmak gerekir. Altı eşya (eşya-yı sitte) hadisi ahad haberdir, ahad haber Kur'an'da zahir olan hükmü sınırlayamaz / tahsis edemez.

Görülüyor ki bu delil ilk olarak Kur'an'ın ahad haberle ile tahsis olunup olunmayacağına, ikinci olarak "mallarda asıl olan mübahlıktır" kuralına dayanıyor. Kur'an'ın ahad haberle tahsis olunup olunamayacağı konusu üzerinde içtihat edilmesi gereken konulardandır. "Mallarda asıl olan mübahlıktır" kuralında şüphe yoktur.

"انما ربا في النسبة" hadisi bu delili destekliyor.

Rıbe'l-fazlın caiz olduğu görüşü vaktiyle adeta Mekke fakihlerinin mezhebi olmuştu. Gerçekten de bu görüş şaz bir görüştür, dört mezhep imamı bunu kabul etmişlerdir.

İmam Şafîî'den sonra Mekke'de bunu kabul eden bir fakih görülüyor. Rıbe'l-fazlın haramlığı üzerine daha sonra icma gerçekleşmiştir. İcma sonradan oluşmuştur. Bu icma öncesinde ihtilaf (sebk-i hilaf) olan icmadır. Öncesinde ihtilafli bulunan konuda icma inkar küfür de değil, delalet de değildir.

Hanefî mezhebi büyüklerinden Fıhru'l-İslam Pezdevî der ki: Sahabe icma'ı mütevatir haber gibidir, inkar eden kafirlikle itham olunur. Fakat sukûtî icma böyle değildir. Sahabeden sonra olan icma öncesinde ihtilafli bir konu değilse meşhur haber gibi-

¹⁰ Bakara, 2/275

¹¹ Bakara, 2/275.

dir, inkar eden zilletle itham olunur! İhtilafın gerçekleşmesinden sonra olan icmaı inkar eden aşağılanmaz, çünkü bu tür icma zann ifade eder, ahad yolla nakledilen haber gibi olur.

Ribe'l-fazl'ın haram olduğu konusunda sahabenin icmaı yoktur. Eğer sahabenin icmaı gerçekleşmiş olsaydı, sahabe olmayan müçtehitlerin uymaları vacip olurdu. Halbuki yukarıda isimleri geçen Mekke seçkinlerinden, tabiîn müçtehitlerinden bir topluluk ribe'l-fazlın caiz olduğunu söylemişlerdir.. Bu ihtilaf bir müddet devam ettikten sonra icma gerçekleşmiştir.

Mekke fakihlerinin ribe'l-fazlı caiz görmesi Evzai zamanına kadar devam etmiş olacak ki kendisinden şu söz nakledilmiştir: Mekkelilerin görüşlerinden mut`a ve sarf, Medinelilerin görüşlerinden sima ve ityan-ı mahâş, Şamlıların görüşlerinden harp ve taat, Kufelilerin görüşlerinden nebiz terk edilmelidir.

Evzaî bu zikredilen görüşleri alimlerin zellelerinden sayar. Görünüyor ki daha sonra icma gerçekleşmişse bu icma kendisinden önce ihtilaf vaki olmamış icma olmadığından zannı ifade eder. İnkâr eden küfürle de itham olunamaz, zilletle de itham olunamaz.

Hadislere gelince altı eşya / eşya-yı sitte hadisinin kaynağı lafız farklılıklarıyla birlikte Hz. Ömer, Ebu Said, Ubade, Muaviye (R.A.)dır. Ahad yolla sabit olmuştur.

Üsâme hadisiyle altı eşya / eşya-yı sitte hadisi arasını birleştirmek / cem etmek için nasıl yaklaşılırsa yaklaşılın yine şüphe ortadan kaldırılamaz.

Şer'î delillerin hepsi katî midir? Zanni olanları yok mudur? Bu hadis müçtehit tarafından alınmayabilir. Kitap ve Sünnet; Kitap ve Sünnet olmak hasebiyle her zaman alınır, asla reddedilmez. Ancak üç mazeretten dolayı müçtehit kitap ve sünneti almaya bilir:

1- Müçtehit Allah Teala'nın şer'î hükmü beyan için indirdiği ayet-i kerime ile veya Resulullah'ın şer'î hükmü beyan ettiği hadis ile böyle bir meseleyi kast ve irade buyurdıklarına inanmaz.

2- Müçtehit Resulullah (S.A.S.) efendimiz hazretlerinden böyle bir hadisin sadır olduğuna inanmaz.

3- Müçtehit böyle bir hükmün mensuh olduğuna inanır.

Bu üç mazeret şer'î açıdan geçerlidir.

Müçtehitin ayetler ve hadislere aykırı bir görüşü sadır olur ise o müçtehidin ayetler ve hadislerle amel etmemesinde muhtemelen bir hücceti, bir mazereti vardır. Çünkü ilme ulaşma yolları gayet geniştir. Müçtehit imamların bütün maksatlarına ulaşmak mümkün değildir. Müçtehit bazen hüccetini ortaya koyar, bazen hüccetini ortaya koymaz. Hüccetini ortaya koyduğu zaman bazen bu hüccet bize ulaşır, bazen bize ulaşmaz. Bize ulaşan hüccetin kullanılış yöntemini bazen biliriz, bazen bilmeyiz.

Artık delilin bilemediğimizden dolayı toplumun onayına mazhar olan müçtehidin zelil kabul etmek ve sınırlandırmak asla caiz değildir.

Artık Mekke ileri gelenlerinin, Mekke müçtehitlerinin fakihlerden bir topluluğun ümmetin en hayırlıları, Sünnetin yardımcıları, konuşan Kitap olmalarından, nebilerin varisi olmaları hidayet rehberi imamlardan bir fırkanın onayladığı ribe'l-fazlın haramlığına nasıl katî diyebiliriz? Rıbe'l-fazlın vesileten haram kılındığına, sedd-i zerayi / kötülüğün önünü tıkamak için haram sayıldığına şüphe var mı? Nitekim ribe'l-fazl hadislerinin birinde "انى اخاف عليك الرماء اى الرباء" "Ben senin hakkında rema'dan yani ribadan korkuyorum"(Malik ve Tahavi rivayet etmişlerdir) buyurulmuştur.

Fethü'l-Beyan'da açıklandığına göre şüphesiz ve icmayla haram olan riba, ribe'l-cahiliyyedir ki o da ribe'n-nesiedir. İlamü'l-Muvakkıûn'de açıklandığına göre İmam Ahmed b. Hanbel şüphe olmayan riba ribe'n-nesiedir diyor.

İbn Kesir'in belirlediğine göre tabiîn büyüklerinden Said b. El-Müseyyeb Hz. Ömer'den şu sözü naklediyor: En sonra nazil olan ayet riba ayetidir. Resul-ı ekrem (S.A.S.) efendimiz hazretleri ribayı bize tefsir etmeden (iyice açıklamadan) evvel ebedi aleme göçmüştür. Artık ribayı da reybeyi (şüpheyi) de terk edin.

İşte ribe'l-fazlın haramlığı hakkında sonradan gerçekleşen icma, hadisler zanni olduğundan bir müddet Mekke alimleri ribe'l-fazlı caiz gördüklerinden ribe'l-fazlın haramlığına katî demedim yoksa sizin zannettiğiniz gibi değildir. Usul-ı fıkıh, hilaf kitaplarını incelemenizi tavsiye ederim.

Devamı var*

* İzmirli, yazının burasında yazmak istedikleri bitmemesine rağmen, muhtemelen mecmuanın haftalık sayfa sınırı sebebiyle yazısını kesmiş, ancak cevap vermeye devam edeceğine işaret etmek üzere "ma ba'di var" ifadesini koymuştur.

II

3- usul-ı fıkhta açıklandığı üzere çatışma / tearuz eşit kuvvette olan iki delil arasında bulunur; biri katî, diğeri zanni olan iki delil arasında çatışma yoktur. Zanni delil katî delile çelişemez olamaz. Büyük alimlerden Zerkeşî'nin beyanına göre Cenab-ı Allah bütün şer'î hükümler üzerine kesin deliller koymamıştır, mükellefler hakkında maslahatın genişletilmesine dayanarak şer'î hükümlerin delillerini zanni kılmıştır. Böylece mükellefler katî delillerin ortaya çıkmasıyla tek bir görüşle kendilerini sınırlamamışlar.

Şer'î hükümlerde zanni deliller geçerli olunca zahirde kapalılık ve açıklık itibarıyla zanni deliller çelişkili olabilir. Gerçekte Hz. Muhammed'in şeriatında tearuz / çelişki yoktur. Nasıl çelişki bulunabilir ki Yüce Şârî [birbirine çelişik iki zanni delilde yer alan şeylerin] her ikisini de kast etmişse istenilen (maksud) hasıl olmaz, iki zıttın bir arada olması (ictima-i zıddeyn) gerekir; şayet ikisinden birini kast etmiş ise değeri abes olur, Yüce Şârî abes işlerden münezzehtir. Şu kadar ki müçtehidin nazarında biri yapmayı (icab), diğeri yapmamayı (tahrim) gerektirecek biçimde bir yerde iki delilin çatışması ortaya çıkar.

Usul kitaplarında açıklandığı üzere delillerin sıralaması vardır. Şer'î deliller içinde öncelikle icma`a, sonra Kitap ve mütevatir Sünnete ve Hanefîlerin görüşüne göre meşhur sünnete, daha sonra Kitabın genel (umumât) ve zahir (zevahir) hükümlerine, daha sonra umumu tahsis eden (muhasıs olan) ahad haberlere ve kıyasa başvurulur. Fazlalık ribasını (Ribe'l-fazl) caiz görenlere göre ayetle ribe'l-fazlın haramlığı sabit değildir, belki ayetin "أحل الله البيع" "Allah alış-verişi helal kıldı"¹² kısmında ribe'l-fazl da dahildir. Altı eşya / eşya-yı sitte hadisi ahaddır. Aralarında çelişki / teâruz düşünülemez. Üsame hadisi ile altı eşya hadisi arasındaki çatışmaya gelince, Üsame hadisi ayetle desteklendiği için altı eşya hadisine göre daha fazla tercihe şayandır.

İbn Abbas'ın görüşünden dönmesi hususuna gelince gerçekten böyle bir görüşten dönme olayı naklediliyor. Fakat hadis alimlerinin bize öğrettiği cerh ve tadil ile nakd-ı rical (Ravi Tenkidi) ilmi gereğince görüşten dönme keyfiyeti gayet zayıf, ribe'l-fazlı veya diğeri bir tabirle sarfı caiz görmesi yönü gayet güçlü oluyor. Şöyle ki:

Kastallanî'den naklettiğimiz görüşten dönme / rucu meselesine dikkat edilince görülüyor ki, bu görüşten dönmeyi Hakim en-Neysaburi "Ebu Züheyr Hayyan b. Abdillah el-Adevi an Ebi Meclez an İbn Abbas" yoluyla beyan ediyor.

¹² Bakara, 2/275.

Nakd-ı rical kitaplarına müracaat edince Hayyan'da karıştırma / ihtilat (şuur karışıklığı) bulunduğunu ve bu yönden zayıf olduğunu anlarsınız. Hadis usulü ilmi gereğince kendisinde ihtilat bulunan adam metruktür [yani rivayetleri terkedilir]. Hayyan hakkında büyük muhaddislerden İbn Hazm: "meçhul" diyor. Bununla birlikte Hayyan'ı güvenilir (tevsik) kabul edenler de vardır. Hakim Muhammed b. Abdillâh en-Neysaburi güvenilir bir imam olmakla beraber hadis tenkitçilerinden (nukkâd-ı hadis) Hafız Zehebi'nin *Müzeyenü'l-İtidâl*'inde tespitine göre Hakim *Müstedrek*'inde bir takım sahih olmayan hadisleri doğru kabul ediyor, hem de pek çok sahih olmayan hadisi sahih kılıyor. Hafız Zehebi bu hususta ne söyleyeceğini bilmiyor, bu durum Hakim'e nasıl gizli kalır? Çünkü bunu bilmez değildir, hafızdır, çeşitli hadis kitapları vardır, eğer bile bile yapıyorsa bu hal pek büyük hiyanettir, diyor. Hakim Şü'dir, Ebu İsmail Abdullâh el-Ensârî Hakim hakkında "habis" diyor.

Müslim'in Sahih'ini şerheden Nevevî hadis usulüne dair yazmış olduğu *Takrîb* adlı kitabında Hakim hakkında "mütesahil"dir (çok yanılan) diyor. Suyûtî'nin *Şerhu Takrîb*'de beyanına göre Hafız Zehebi Hakim'in *Müstedrek*'ini özetlemiş, pek çoğunu zayıf ve münker, bir kısmını da mevzu / uydurma bulmuştur. Bu hallere sebep Hakim kitabını güçlendirmek için yeniden düzenlemeye çalışmış, fakat ayıklamaya vakit bulamadan vefat eylemiştir.

Esnıyyü'l-Mütalebe kitabında açıklandığına göre ilim sahipleri katında Hakim'in düzeltilmesine de itibar edilmez.

Gerçekten İbn Abbas'ın "Resulullah'tan işitmedim, yalnız bana Üsâme haber verdi" sözü, senedi ile Buhari'de, Müslim'de, İbn Mace'de, Nesai'de, Tahavî'de zikredilmektedir. Fakat görüşünden döndüğüne dair bir şey zikredilmiş değildir. Yalnız Nevevî "Bu söz İbn Abbas'ın ve İbn Ömer'in görüşlerinden döndüklerine delalet eder" diyor. Halbuki İbn Abbas'ın bu görüşünden döndüğüne delalet eder bir sözü yoktur. Sahabiler kendilerine bir hadis ulaştınca hemen onunla amel etmezlerdi.

Fıkıh usulü kitaplarında açıklandığı üzere sahabe hanımlardan Fatıma bt. Kays'ın rivayet ettiği "لا نفقة لك و لا سكنى" "Senin için nafaka da oturma hakkı da yoktur" (Buhari, Müslim ve Tahavi rivayet etmişlerdir) hadisini Hz. Ömer sahabilerin önünde: "Bir kadının sözüyle Kitabullah ve Resulullah'ın sünnetini terk edenlerden değiliz!" diye inkar etmişti.

Fakih sahabilerin bir kısmı Hz. Ömer ile aynı fikirde olmuş; diğer bir kısmı hadis ile amel etmişlerdir. Yüce İmam Ebu Hanife, Sevrî, İbn Ebi Leyla, İbn Şübrüme ile Ebu

Hanife'nin üstadı İmam Hammâd, ve Kufe'nin önderi İbrahim en-Nehaî, tabiîn ulularından Esved ile Şurayh Hz. Ömer ile aynı fikirdedirler.

İbn Abbas, Fatıma bt. Kays'ın hadisini kabul etmiş; Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahuye, Şabi, Ata, Hasan Basri gibi bir topluluk Hz. Ömer'e muhalif, Fatıma bt. Kays'a muvafık kalmışlardı.

Bir defa da Makil b. Sinan el-Eşcaî'nin rivayet ettiği hadis Hz. Aliyyü'l-Murtazaya ulaştınca "ما تصنع بقول اعرابي بوال على عقبية" "Topuklarına işeyen bir bedevi'nin sözüyle hareket etmem" diyerek hadisi reddetmişti.

Makil hadisi, Hz. Aliyyü'l-Murtaza'nın kıyasına aykırı olduğu için kabul olunmamıştı. Fakat bu hadis Hz. İbn Mesud'un kıyasına uygun olduğu için İbn Mesud tarafından kabul olunmuştu. Büyük İmam Ebu Hanife bu hususta İbn Mesud ile aynı fikirdedir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife de herhangi bir ölçüye uymaksızın (ale'l-ıtlak) ahad hadislerle amel etmez. Kur'an'ın genel hükümlerine (umumât-ı Kur'aniyye) aykırı olan hadisi terk etmiştir. Nitekim "لا نكاح الا بولي" "Veli olmaksızın nikah olmaz" (Müsned'inde Ahmet, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace rivayet etmişlerdir) sahih hadisini "حتى تنكح زوجا غيره" "Başka bir kocayla nikahlanmadıkça..."¹³ ayet-i kerimesinden çıkarılan hükme, ve "لا صلاة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب" "Her kim Fatıha okumazsa namazı olmaz"(Kütüb-i Sitte ve Ahmet rivayet etmişlerdir) hadisini "فاقرؤا ما تيسر منه" "Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"¹⁴ ayetinden çıkarılan hükme aykırı bulduğundan bu iki hadis ile amel etmemiştir.

Ebu Cafer et-Tahavî "İbn Abbas ondan (o konudaki görüşünden) el çektii" demekle İbn Abbas'ın görüşünden döndüğünü zikrediyor ise de, bu da senedsizdir. Bilirsiniz ki ehl-i ilm katında senedsiz bir nakil makbul değildir.

İşte İbn Abbas'ın görüşünden döndüğü hakkındaki rivayetler / asar bunlardır.

Eğer zat-ı alileri [Bu eleştirileri yazan Erciş Kazasından Muhammed Necmeddin] nakd-ı ricali incelemiş olsaydınız bu nakilde tevakkuf ederdim. Cerh ve tadil ve nakd-ı rical ilmini incelemenizi tavsiye ederim.

¹³ Bakara, 2/230.

¹⁴ Müzemmil, 73/20.

İbn Abbas'ın görüşünden dönmediğine en büyük delil ilminin yayıldığı Mekke'de sarf aktinin bir müddet devam etmesidir.

Şeyhü'l-İslam el-Harrânî (İbn Teymiyye) "Ref'ü'l-Melâm ani'l-eimmeti'l-A'lâm" adlı kitabında şöyle beyan ediyor: " فاستحلوا بيع الصاعين بالصاع يدا بيد مثل ابن عباس و أصحابه ابو الشعثاء و عطاء و طاوس و سعيد بن جبیر و عكرمة و غيرهم من اعيان المكيين الذين هم من صفوة الامة علما و عملا " yani ümmet-i Muhammedin ilim ve amel bakımından en seçkinlerinden olan İbn Abbas ve ashabı Ebu's-Şa'sâ, Cebir b. Zeyd, Ata, Tavus, Said b. Cübeyr, İkrime ve diğer Mekke ileri gelenlerinin ribe'l-fazla cevaz verdiklerini ortaya koyuyor, görüşten dönme hadisesini kabul etmiyor.

Bundan önceki nüshada verdiğim cevapta açıkladığım üzere Mekke'de bu görüş imam Şafî zamanına kadar devam etmişti, İmam-ı Kureyşî Muhammed b. İdris eş-Şafî Kitabü'l-Ümm'de altı eşya hadisini alıyor da " لا رباء الا فى النسيئة " "nesieden başka riba yoktur" diyen kimsenin görüşünü terk ettik, diyor.

Bir müddet üzerinde ihtilaf gerçekleştikten sonra artık haramlığı üzerinde icma olan ribe'l-fazl hakkında haram diyen fakihler topluluğu Üsame hadisi ile altı eşya hadisi arasında görünürde bir çelişki (tearuz-ı suri) buluyorlar. Altı eşya hadisi Ebu Hureyre ve Osman ve diğer bazı sahabilerden (R.A.) de rivayet ediliyor. Bu taktirde iki nassın çatışması (tearuz-ı nassayn) durumunda takip edilecek kurallar gereğince meseleyi çözelim:

Tearuz / Çatışma konusu, fıkıh usulünün en önemli konularındandır. Tearuz bahsinde başlıca üç hüküm vardır: Fesh, tercih, cem.

Eğer iki nass (nassayn) kuvvette eşit ise öncelik sonralık biliniyorsa, sonra gelen nassın öncekini nesh ettiği hükmü verilir.

Eğer öncelik sonralık bilinmiyorsa tercih yöntemlerinden (vücu-ı tercih) biriyle biri diğerine üstün kabul edilir.

Şayet tercih mümkün olmaz ise araları bulunur (cem), eğer cem de mümkün olmaz ise her ikisi ile amel terk edilir, kuvvet yönünden daha alt derecede olan delillere yönelinir. Nitekim şekli bakımdan çelişkili gözükken iki ayet ile istidlal terk edilirse Hz. Peygamberin hadislerine bakılır. İki haber de şekli bakımdan çelişkili olup yukarıda zikredilen bu üç hükümden biri cereyan etmezse, bir görüşe göre kıyasa, bir görüşe göre sahabi kavline, üçüncü bir görüşe göre önce sahabi kavline, sonra kıyasa baş vurulur.

İki çatışmalı delilden, kuvvet bakımından daha altta olan başka bir delil bulunmazsa yahut başka bir delil bulunup da onun ile beraber başka bir aykırı delil de bulunursa, asıl üzerine karar verilir, asıl ile amel vacip olur. Delilin ortaya çıkmasından (vürud) evvel hüküm ne hal üzere ise yine o hal üzere kalır, yani ıstıshab ile amel olunur. Nitekim eşeğin artığı konusunda varid olan haber ve eserler çatışma halinde olup üç hüküm [bu deliller üzerine] cereyan ettirilemediğinden, eşeğin artığı bulunduğu hal üzere temiz olarak kalmıştır. Bu fıkıh kuralına uygun olarak Üsame hadisi ya altı eşya hadisi ile nesh edilmiştir / mensuttur diyeceğiz, nitekim ihtilafın gerçekleşmesinden sonra meydana gelen icma da buna delalet eder. Fakat bu yönlendirme, yöntem değildir. Çünkü Kastallanî'nin de açıkladığı üzere nesh, ihtimal ile sabit olmaz. Bunun gibi Üsame hadisinin öncelikli olduğu bilinmekte midir? – yahut Üsame hadisi çeşitli cinslere hamledilebilir, [bu sebeple] mücmeldir. Altı eşya hadisi mübeyyendir, mübeyyen mücmele tercih edilir. Nitekim İmam Şafî böylece cevap veriyor.

Veyahut Üsame hadisindeki riba ağır haramlık ile haram olan ribadır demek lazımdır. Nitekim bazı imamlar böyle yorumluyorlar.

Artık cem tariki ile olan cevap ribe'n-nesie'nin ağır haramlık olması esasına dayanmış oluyor.

Eğer iki hadis çelişik olarak kalmış ise usul kuralları gereğince hüküm asıl üzere bırakılır. Eşyada asıl olan ibahadır. “دع ما يريبك الى ما لا يريبك” - “seni şüpheye düşüreni bırak şüphe olmayanı al” Tirmizi ve müsned'inde Ahmet rivayet etmişlerdir” hadis-i şerifi vera`a hamledilir, Allah korkusu için terk olunur demektir. Çünkü emirler nedbe (mendupluğa), ibahaya (mübahlığa) da haml olunur.

Görülüyor ki Üsame hadisiyle altı eşya hadisi arasındaki çatışmayı (tearuz-ı sûrî) iyice incelemişim, delillerin çatışması hakkındaki fıkıh kurallarını dikkate itibara almışım, görüşten dönme konusu hakkındaki sahabe görüşlerini / asarı da görmüşüm, büyük imamların görüşlerini incelemişim. [İslam nimetinden dolayı Allah'a hamd olsun]

4- En büyük fakih ve muhaddislerden ibnü'l-Kayyim el-Cevziyye ribe'l-fazlı helal göstermiyor, ancak aralarında fark bulunduğunu beyan ediyor. Neresi “او هن من بيت العنكبوت” “ya da onlar örümceğin evinden daha zayıftır”? İslam dünyasının kendisiyle iftihar ettiği ibnü'l-Kayyim'a nasıl söz söylüyorsun! İbnü'l-Kayyim'ı bilir misin? Hangi kitabını okudun? Evvel emirde “İlamü'l-Muvakkîn”, “el-Cuyûşü'l-İslamiyye”, “Kaside-i

Nuniyye", "Risaletü Ruh", "et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyaseti's-Şerriyye" kitaplarını oku, sonra söz söyle!

- رحم الله امرا عرف قدره و لم يتعد طوره -

"Allah o kimseye merhamet etsin ki kaderini bilir ve haddini aşmaz"

5- La'n (lanet) hadislerini zikr etmekle ribe'l-fazla cevaz verenleri mi kast ediyorsun? Eğer böyle ise hakikaten bu düşünülmesi mümkün olmayacak bir cür'ettir.

Hidayet rehberi imamların bu konudaki görüşlerini arz edeyim de cür'etkarlığının derecesi iyice ortaya çıksın.

Büyük müçtehitlerden Şeyhü'l-İslam el-Harrânî der ki: Gerçekten Kitap ve Sünnet ile haram kılınan bazı işlerin delili ümmetin seçkinlerinden olan bazı müçtehitlere göre sabit olmadığından veya bu haram kılma delili diğer bir delile aykırı olup akıl ve ilimleri sebebiyle o delili tercih ettiklerinden dolayı bu değerli müçtehitlerin haram kılınan şeyleri istidlal etmeleri gerekirse de haram kılmanın hükümleri olan ism, zemm, ukubet, fıks ve şeyler onlar için geçerli olmaz. Her ne kadar haram kılma (tahrim) şer'î bir delille sabit ise de onu gerektiren hükümlerin şartları bulunmadığından dolayı haramlığın düşmesi gerekir.

Bütün geçmiş alimlere (selef) ve fakihlere göre Allah'ın hükmü (hükm-i ilahi) birdir. Caiz içtihat ile ilahi hükme muhalefet eden zat hatalıdır (muht), fakat eleştiriye ve kötülenmeyi hak etmez, zira mazeretlidir ve [içtihadından dolayı] sevaba hak kazanır.

"إذا اجهد الحاكم فاصاب فله اجران و اذا اجتهد فاخطأ فله اجر" "Hakim içtihat eder ve isabet ederse iki sevap alır ve içtihat eder ve hata ederse bir sevap alır" (Buhari ve Müslim rivayet etmişlerdir) hadisi gereğince hatalı müçtehit delile dayanarak hareket ettiği için sevap alır ve bu övülmüş bir şeydir. Binaen aleyh yorum ve te'vil yapan müçtehidin ilahi hükme aykırı olarak işlemiş olduğu fiili aslında (biaynihi) haram ise de o müçtehide haramlık gerekmez. - لا يكلف الله نفسا الا وسعها - "Allah taşınabileceğinden fazla sorumluluk yüklemesiz"¹⁵

Lanet hadislerine gelince ilmen ve amelen ümmetin seçkinlerinden olan Mekke önde gelenlerine nasıl olur da bu lanet caiz görülebilir.

İbn Abbasın görüşünden dönmesi naklolunduğu için haydi o nakli kabul edelim, İbn Abbas'ı dışarda bırakalım. Fakat Cabir b. Zeyd, Ata, Tavus, Said b. Cübeyr, İkrime

¹⁵ Bakara, 2/286.

ve diğer Mekke önde gelenlerine nasıl laneti onaylayalım? İşte alimler ribe'l-fazla cevaz veren Mekke ileri gelenleri hakkında böyle itazarlarda bulunuyor. Fıkıh tarihiyle meşgul olanların bildiği üzere sahabeden sonra hidayet imamları olan tabiîn fakihlerinden en çok fetva verenler Ata ile Hasan Basrîdir. Ata: İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin de üstadıdır, İmam Şafiî'nin üstadı Müslim b. Halid ez-Zencî, Müslim b. Halid ez-Zencî'nin üstadı İbn Cüreyc, İbn Cüreyc'in üstadı Ata'dır.

Ata'nın islam dünyasında, ilim dünyasında konumu böyle olunca hangi delil ona -dolaylı yoldan bile olsa- lanet etmeyi onaylayabilir, Ata'nın dışındakilerin konuları da yüksektir.

Acizlerinin maksadı: Evvelce de söylediğim gibi ribe'l-fazlı mübah kılmak, bu mübahlığı yaymak ve kabul edilmesi için uğraşmak değildir. Ancak geçmiş alimlerin görüşlerini, fıkıhın genişliğini ve önemini ortaya koymaktır.

6 – Bir kimse ilmi bir konu hakkında değerlendirmelerini, incelemelerini bildirirse kendine yeni bir müçtehit süsü mü verir? Ne garip bir inanç! Ne aşâğılık bir değerlendirme! Ne yanlış anlayış!

İçtihadın ne kadar büyük bir makam olduğunu kabul ederim. İçtihat şartlarının nelerden ibaret olduğunu bilirim. İçtihat kapısının kapalı olup olmaması üzerinde ihtilaf olan konulardan biridir

Hanbeli fakihleri, üstad Ebu İshak İsferrâni, Zübeyrî, İbn Dakik el-İyd, Zerkeşi gibi ehl-i Sünnet büyükleri içtihat kapısı açıktır diyorlar. Hatta üstad Ebu İshak bu görüşü fakihlere nispet ediyor. Bu görüşe göre bu gün de içtihat şartlarını taşıyan bir kimse'nin bulunabilmesi mümkündür.

Özetle ben inceleme ve değerlendirme ehlindenim. Yeni bir müçtehit değilim; hak ve marifet talibiyim; ilim ve hikmetin hizmetçisiyim¹⁶. Rabbim ilmimi arttır.

¹⁶ Bir iki makale sonra riba hakkında din imamlarının görüşlerini tafsilatlı olarak arz edeceğim.